

Eesti loomakaitse liikumine sõdadevahelisel perioodil.

Erich Kattenbergi tegevus

Karl Hein

Teesid: Eestis oli 1920.–1930. aastatel aktiivne loomakaitse liikumine. Kui 1918. aastal oli Eestis vaid üks loomakaitseorganisatsioon, siis iseseisvuse ajal kasvas nende hulk 22-ni, liikumisega seotud isikute hulk aga lausa 10 000-ni. Artiklis on kirjeldatud Eesti loomakaitse liikumise kujunemist, edenemist ja hääbumist sõdadevahelisel perioodil, keskendudes liikumise olulisima eestvedaja, Tallinna Loomakaitse Seltsi inspektori Erich Kattenbergi tegevusele.

Võtmesõnad: 1918–1940, loomakaitse ajalugu, ühingud, loomad, loomade heaolu

DOI: <https://doi.org/10.7592/methis.v24i30.22106>

Sissejuhatus

Ehkki praegu Eestis tegutsevad loomakaitseorganisatsioonid on loodud viimastel aastakümnetel (Taperson 2016, 15), ulatuvad siinse loomakaitse juured märksa kaugemale – Balti provintssides asutati esimesed loomakaitseorganisatsioonid 1860. aastatel (Plath ja Vanamölder 2018). Eesti loomakaitse varane ajalugu ning selle kujunemine enne Teist maailmasõda väärub süvendatud uurimist. Seda tundma õppides on võimalik mõista, kuidas on kujunenud ja arenenud meie suhe loodusesse ja loomadesse.

Käesolevas artiklis vaatlen Eesti loomakaitse liikumist kahe maailmasõja vahelisel perioodil. See on omaette etapp Eesti loomakaitse ajaloos, mil loomakaitse liikumine oli eriti elav. Kui 1918. aastal tegutses siin kõigest üks loomakaitse selts, siis 1930. aastate keskpaigaks oli selts juba 22 (Tshertkoff 1936) ning nendega oli seotud umbes 10 000 inimest (Homnikleht 1933). Loomakaitsejad olid üsna toimekad ja äratasid tähelepanu – nad korraldasid koosolekuid, heategevusüritusi ja -pidusid, kirjutasid artikleid, andsid välja ajakirju, jagasid teenetemärke, levitasid plakateid ning tegid koostööd teiste organisatsioonidega nii kohalikul kui ka rahvusvahelisel tasandil. Tegemist oli aktiivse ning kaaluka liikumisega, mille liikmetel oli arvestatav mõju selleaegses ühiskonnas (Ots 2006). Liikumise ajal olid seotud ka kirjanikud – näiteks Karl August Hindrey ja Manfred Kyber, kes olid mõlemad esitatud ka Tartu Eesti Loomakaitse Seltsi auliikmeteks (TELÜ kirjad 1937; TELÜ peakoosoleku protokoll 1930). Hindrey on ka avaldanud piltidega värssjutustuse lastele pealkirjaga „Loomade mäss“ (1920).

Artikli valmimist on toetanud PRG908 „Eesti keskkonnaliikumine 20. sajandil: ideoloogia, diskursid, praktikad“.

Eesti loomakaitseliikumise ajaloost on seni kirjutatud väga vähe. Sõdadevahelise Eesti loomakaitseliikumist on uurinud põhjalikumalt vaid Loone Ots, kes artiklis „Loomakaitse ja inimeste suhtumine loomadesse 1930. aastate Eestis“ vaatles varaseid loomakaitsealaseid eestikeelseid kirjutisi, analüüsis ajakirja Eesti Loomasõber ning uuris, mille poolest erines maa- ja linnarahva suhtumine loomakaitsesse 1930. aastate Eestis (Ots 2006, 63–83). 19. sajandi Balti loomakaitset on kirjeldanud Ulrike Plath ja Kaarel Vanamölder artiklis „Loomad suurlinnas: loomakaitse ja loomaõiguslus 19. sajandi Liivimaal“, vaadeldes, kuidas loomakaitsealased ideed jõudsid Inglismaa ja Saksamaa vahendusel Venemaale ja Baltikumi, ning seostades loomakaitse teket moderniseerumise, linnade kasvu ning valgustusfilosoofiaga (Plath ja Vanamölder 2018, 32–37). Loomakaitseliikumise tekkimisest ja arengust 19. sajandi Riias on Ulrike Plathil ilmumas artikkel kogumikus „Baltic Human-Animal Histories“ (2023). Riia loomakaitseliikumise kujunemist ja arengut on Plath vaadelnud eelkõige perioodikale tuginedes, kasutades olulise allikana näiteks Riia loomade varjupaiga daamide komitee poolt 19. sajandi lõpul välja antud kuukirja Loomade Eestkostja (*Der Anwalt der Thiere*). Põgusalt on loomakaitseliikumiste teemat puudutatud ka üksikutes üliõpilastööstes (nt Arusoo 2020; Jaska 2020) ja Riho Paramonovi doktoritöös (2019) ning ajakirjades (nt Esna 2008; Prooses 2017). Sellega uurimisseis piirdub. Lisaks leidub üksikuid uurimusi loomadest ajaloos ning inimeste ja loomade omavahelistest suhetest (nt Kaaristo 2006, 49–62; Ird 2013). Olulisematest Eesti seltsiliikumise ajalugu käsitlevatest üldteostest on loomakaitseühingud seni välja jäänud (nt Rosenberg 2015; Hackmann 2012).

Loomakaitseliikumise arengut kahe maailmasõja vahelisel perioodil ei ole palju uuritud ka mujal. Paljudes riikides, kus loomakaitseliikumine oli aktiivne 19. sajandil või sajandivahetusel (nt Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia), hääbus see sõdadevahelisel ajajärgul, mistõttu sellest perioodist on ka vähem kirjutatud (Posluszna 2015, 63–64). Leidub siiski erandeid – põhjalikult on uuritud näiteks sõdadevahelist loomakaitset Saksamaal, kus see oli tihedalt seotud natsionaalsotsialistliku ideoloogiaga (vt Mohnhaupt 2020; Sax 2013). Ajaloolane Eva Plach on andnud hea ülevaate sama perioodi loomakaitseliikumisest Poolas (2012): autori sõnutsi on tegemist esimese akadeemilise uurimusega loomakaitse ajaloost Poolas, mille eesmärgiks on liikumise üldine tutvustamine, tuginedes loomakaitsjate häälekandjatele ning ajaleheartiklile.

Käesolev artikkel on kirjutatud eelkõige perioodikas ilmunud materjalidele tuginedes. 1920.–1930. aastatel kajastati loomakaitset ajakirjanduses rikkalikult. DIGARi Eesti artiklite portaali (<https://dea.digar.ee>) otsingust leiab 29.04.2022 seisuga sõnale *loomakaitse* 8676 vastet, millest 5032 vastet pärineb aastatest 1918–1940. Oluliseks allikaks artikli kirjutamisel on olnud ka loomakaitsele pühendatud ajakirjad, mida hakati välja andma 1930. aastatel: Loomakaitsja (1931, 1934), Loomakaitse Ajakiri (1934–1936)

ning Eesti Loomasõber (1935–1939). Loomakaitsjad avaldasid oma kirjutisi ka Eesti Loodushoiu- ja Turismi-instituudi poolt välja antud ajakirjas Loodushoid ja Turism (1939–1940). Ajakirjades on põhjalikult kirjeldatud piirkondlike organisatsioonide tegevust ja ajalugu, lahatud sisekonflikte ning kajastatud loomakaitselaseid uudiseid ja sündmusi.

Säilinud on ka arhiividokumente. Rahvusarhiivis hoitakse seltside põhikirju, liikmete nimekirju, kassaraamatuid, aruandeid, koosolekute protokolle, kirjavahetust jm allikaid. Siinses kirjutises olen arhiivimaterjale kasutanud siiski minimaalselt, keskendudes ajalehtedes ning loomakaitsajakirjades ilmunud materjalile. Kindlasti väärivad arhiiviallikad aga uurimist ja läbitöötamist edaspidi.

Artikli põhieesmärgiks on teadvustada liikumise olemasolu üldse. Järgnevalt kirjeldan struktuuride ja organisatsioonide kujunemist ning liikumise olulisemaid võtmeisikuid. Seda tehes vaatlen, kuidas on kujunenud ja arenenud inimeste ja loomade vahelised suhted maailmasõdade vahel Eestis. Loomakaitseliikumine, mis oli iseseisvusperioodi alguses väikesearvuline, muutus 20 aastaga ühiskondlikult ja poliitiliselt oluliseks, laiahaardeliseks rahvalikumiseks, mõjutades ka inimeste mõttemaailma ja suhtumist loomadesse ja loodusesse.

Alustan varase loomakaitseliikumise tekkimisest Eestis ning Tallinna Loomakaitseseltsi rajamisest. Seejärel analüüsin liikumise olulisima juhi Erich Kattenbergi (1891–1986, alates 1935. aastast Eerik Kattemaa) tegevust. Kattenbergi isikuga haakub siinse loomakaitseliikumise kõige aktiivsem arenguperiood 1920. aastate lõpus ning 1930. aastate alguses, mil asutati hulk uusi loomakaitsorganisatsioone, kasvas loomakaitsjate arv, välja anti loomakaitsajakirju jne. Kattenberg taandus loomakaitsesest 1935. aastal nii isiklikel põhjustel kui ka organisatsiooni sisetülide tõttu. Lõpetuseks olen põgusalt kirjeldanud loomakaitseliikumist ka 1930. aastate teisel poolel ning selle lakkamist Teise maailmasõja puhkedes.

Varase loomakaitses areng Eestis ning Tallinna Loomakaitseselts

Varaseks loomakaitseliikumiseks võib nimetada esimesi loomakaitselaseid ideid, mis jõudsid siinsetele aladele 19. sajandi teisel poolel, ning loomakaitsorganisatsioone, mis asutati siin baltisakslaste eestvedamisel enne Esimest maailmasõda. Vanimaks loomakaitsorganisatsiooniks Vene keisririigis oli 1861. aastal Riias asutatud Loomade Piinamise Vastu Võitlemise Selts (Plath ja Vanamölder 2018, 33). Pealinnas Peterburis loodi esimene loomakaitseselts 1865. aastal (Bonhomme 2010, 259–297). Neist mõjutatuna tekkis 1869. aastal esimene loomakaitsorganisatsioon ka Eestisse – Tallinna Loomakaitseselts (Revalsche Zeitung 1869; Eesti Postimees 1869). Lisaks Tallinnale rajati varased loomakaitseseltsid teistesegi Eesti linnadesse, kokku võis neid enne Esimest maailmasõda olla seitse (Methusalem 1936a, 208; Vau 1939, 332):

peale Tallinna tekkisid loomakaitseelsid ka Narvas 1874 (Eesti Loomasõber 1937), Tartus, Viljandis ja Kuressaares 1877, Valgas 1884 ning Pärnus 1900 (Vau 1935, 7).

Enamiku Eesti varaste loomakaitseorganisatsioonide tegevus hääbus mingil hetkel kas vähese aktiivsuse tõttu või lakkas seoses Esimese maailmasõja ning Vabadussõja puhkemisega (Methusalem 1936a, 208). Ainsana jäi püsima Tallinna Loomakaitse Selts, mida võib seetõttu pidada rajatud seltsidest ka kõige edukamaks. Ühingu olid rajanud baltisakslased ning nemad moodustasid olulise osa selle liikmeskonnast ka iseseisvusperioodil (Päevaleht 1929). Enim tegeles selts hobuste kaitsmisega – näiteks võideldi voorimeeste liigse tooruse ning loomade talvel ilma hobusetekita jätmise vastu ning jälgiti lihunike ja loomakauplejate tegevust (Loomakaitsja 1931a, 23). Kui loomade hea kohtlemine oli ohus, sekkusid loomakaitsjad aktiivselt – peeti näiteks valvet hobustrammide juures, et vagunites ei sõidaks rohkem inimesi kui lubatud (Päevaleht 1916). 1903. aastal hakati Tallinna Loomakaitse Seltsi eestvedamisel Riesekampfi (praegu Jüri Vilmsi) tänavale rajama koerte varjupaika ja loomakliinikut (Loomakaitsja 1931a, 23). Sellest sai seltsi füüsiline keskus, ühtlasi oli tegemist ka esimese loomakliinikuga Eestis (Sakala 1929). 1916. aastal kuulus Tallinna Loomakaitse Seltsi liikmeskonda umbes 600 liiget (Uusleht 1916).

Maailmasõja ajal ning 1920. aastate alguses toimus Tallinna Loomakaitse Seltsis teatav tagasimineku. Tekkisid rahamured (Tallinna Teataja 1920) ja sisetülid (Loomakaitsja 1931a, 23) ning probleemid seltsi loomakliinikuga (Postimees 1921; Kaja 1925). Süvenesid ka rahvuslikud vastuolud. Juba 1914. aastal on ajalehes Hommik Tallinna Loomakaitse Seltsi nimetatud „Saksa loomakaitse seltsiks“ ning kurdetud, et see „on meile suurele osale võeraks jäänud, sest et seal täieline ühekülgus ja Saksa keel ning meel valitseb“ (Hommik 1914). Tallinna Loomakaitse Seltsis valitsevat saksameelsust on kritiseeritud 1924. aasta Päevalehes:

Tallinna loomakaitse seltsis on rohkesti eestlasi liikmeteks ja selts oma ülesannete teostamisel vajab laialdaste rahvahulkade kaasabi. Imestama paneb aga see õhkkond, mis seltsis valitseb ja millel näikse raske lahkuda olevat okupatsiooniaegsest „stiilist“. Tallinna loomakaitse selts eksib rängasti, kui ta riigikeelt ignoreerides saksakeelsete üleskutsetega rahva poole pöörab, kellelt ta toetust ja kaasabi vajab. Loomakaitse seltsi liikmed kaebavad, et Eesti seltskond olla seltsi vastu külm ja osavõtmatu jne. Vahest katsuksid seltsi juhtivamad liikmed selle otsuse üle jõuda, kui palju on tehtud selleks, et seltsi rahvale lähemale viia. (Päevaleht 1924)

Kuna Tallinna Loomakaitse Selts oli algelt rajatud baltisaksa eliidi poolt, siis ehkki sinna kuulus ka eestlasi, moodustasid 1920. aastate alguses seltsi tuumiku baltisakslased. Iseseisvunud riigis takistas see aga liikumise arengut ja peletas eestlasi eemale.

Loomakaitseinspektor Erich Kattenberg

Pööre Tallinna Loomakaitse Seltsi tegevuses ning Eesti loomakaitseliikumises üldse tuli 1924. aasta augustis, kui selts määras ametisse loomakaitseinspektori Erich Kattenbergi (Kaja 1924), kellest kujunes järgmiste aastate jooksul Eesti loomakaitseorganisatsioonide olulisim juhtfiguur. Loomakaitseinspektor oli seltsi poolt palgatud isik, kelle töö oli pühenduda täiel määral loomade kaitsmisele – valvata loomade hea kohtlemise järele, ära hoida loomapiinamist ning vajadusel sekkuda. Loomakaitseinspektoreid oli Tallinna Loomakaitse Selts määranud ametisse varemgi (Tallinna Teataja 1912, Päevaleht 1913), ent varasematel aastatel ei suutnud nad pikemalt ametis püsida ning ajakirjanduses kajastati nende tegevust vähe.

Erich Raimund Waldemar Kattenberg oli sündinud 1891. aastal Tallinnas. 1906. aastal siirdus ta koos vanematega elama Peterburi, kus ta lõpetas eksternina gümnaasiumi (Vaba Eesti Sõna 1971; Ohvitseride teenistustoimikud 1912–1931). Aastal 1912 astus ta sõjaväeteenistusse ning töötas sõjaväeametnikuna, siis opteerus Eestisse (samas; Optantide toimikud). Seejärel töötas ta 1920–1923 Naissaare kindluse ehituse jaoskonna abijuhatajana ning pärast seda ametnikuna (samas). Loomakaitsega oli ta kokku puutunud juba Peterburis elades 1909. aastal, nagu ta meenutas oma intervjuus Uudislehele 1939. aastal:

Astusin loomakaitse ühingu liikmeks Peterburis [. . .] Tõuke selleks andis mulle masendav juhus, mille tunnistajaks juhtusin olema. Keegi joobnud voorimees lõi oma hobust raudkangiga pähe ning loom sai silmapilkselt surma. Pidasin kinni jõhkra mehe ja toimetasin ta ametivõimude kätte. See elamus mõjus mulle aga nii, et otsustasin oma elu pühendada loomade kaitsmisele inimeste tooruse vastu. (Uudisleht 1939)

Inspektorina korraldas Kattenberg regulaarselt loomakaitsealaseid inspeksioone tänavatel, tapamajades, turgudel, liiva- ja paekarjäärides ning sadamates ning käis kontrollimas talle saadetud loomakaitsealaseid teateid (Päevaleht 1925b; Revaler Bote 1925). Ta kirjutas palve- ja märgukirju Tallinna linnavalitsusele (samas) ning pöördus loomade õiguste kaitseks ka kohtusse (Vaba Maa 1925). Lisaks pidas ta oluliseks loomakaitse ideoloogia populariseerimist rahva seas: pidas loenguid ja kõnesid, levitas brošüüre ja plakateid (Päevaleht 1925b), avaldas ajakirjanduses loomakaitsealaseid nõuandeid (Kaja 1926) ning tegi koostööd kiriku ja kooliga.

Loomakaitse populariseerimiseks kirjutas Kattenberg artikleid ka ajalehtedesse. Tema üks esimesi avalikke kirjutisi, „Hobustega ükskõikselt ümber käimisest“ ilmus 1926. aastal Päevalehes. See pakub ülevaadet Kattenbergi maailmatunnetusest, aga ka üksikasjalikku ja masendavat pilti juhtumitest, millega ta inspektorina igapäevaselt pidi kokku puutama:

Üks kõige kurjematest sõja tagajärgedest on inimeste toorus loomadega ümberkäimisel. Iseäranis käidakse hobustega halvasti ümber [. . .] Pimedaid hobuseid on meil arvatavasti rohkem kui kusagil mujal. See ei tule ainult oskamata talitamisest tallis, või õhutõmbusest, vaid esimeses joones on selles süüdi hirmus peksmine vastu pead ja kõrvu. Hiljuti nägin hobust, kellel mõlemad silmamunad välja jooksnud ja haavad verised olid. Hobune tuli linna mitmekümne kilomeetri kauguselt Alavere vallast. Hobune oli väga kartlik ning teda juhtis ja kihutas veelgi 14-aast. poisike-sulane, kellel loomadest üldse väike arusaamine. [. . .] Piitsa tarvitatakse meil liiga ohtrasti, kes tõesti sõita mõistab, tarvitab seda õige harvadel juhusel, kuid meil on päris hirmus vaadata, kuidas veoloomadele ülekohtu tehakse. Mõnel on suur sõlm, teisel tükk arssinapikkust traati ohja otsas, mida kah piitsa asemel tarvitatakse. Põlastustäratav on ka toores ja rumal ohjadest rebimine, kus hobuse suu puruks kistakse. Tuleb juhuseid ette, kus neid isegi kaigastega ja keppidega pekstakse, mis looma vigastamiseni võib viia ja äärmist toorust üles näitab. [. . .] Olen katsunud moraalselt mõjuda, kuid see pole vilja kannud. Niisugustel juhusel aitab ainult karistus. (Kattenberg 1926a)

Eriti oluliseks pidas Kattenberg loomakaitses noortetööd. Ta oli veendunud, et kui noortele õpetatakse aukartust elu kui sellise ees ning kaastunnet endast nõrgemate vastu maast-madalast, muudab see nad paremateks inimesteks ka täiskasvanuna. Nii kirjutab ta näiteks 1931. aastal ajakirja Loomakaitsja avaartiklis:

Noorte kasvatamine loomade sõpradeks on tähtsam asi meie tuleviku elus. Noorsoos peame arendama inimlikke ja õrnu tundeid, siis kaovad julmused ja toorused, sellega päästame loomi ja parandame inimesi. [. . .] Et inimene õpiks noorelt elu pühaks pidama ja kõike armastama, mis eluga seotud. (Kattenberg 1931, 3)

1939. aastal leidis ta, et loomakaitsese tutvustamine noortele võib aidata kaasa isegi sõdade ärahoidmisele:

Julmad roimad täiskasvanute hulgas väheneksid, kui kaastunnet ja halastust loomade vastu juba lapseast peale kasvatatakse. Igale noorele olgu kirjutatud tuliste tähtedega eesmärk tema eluteele: „Beati diligentes animalia“ (ole kaastundlik loomade vastu)¹ ja „pea pühaks iga elu“, siis lõpevad meil suuremad toorused ja võib olla sõjadki. (Kattemaa 1939, 345)

Kattenbergi esimesed suuremad ettevõtmised inspektorina olid seotud just noortega. Sageli pöördusid noored ise tema poole, et liikumises kaasa lüüa. „Noorsugu käib järele pärimas seltsi tegevusest, otsib tööd sel alal, käies ennast abiks pakkumas,“ kirjeldas ta olukorda ajalehes Saaremaa (Kattenberg 1926b). Koos noortega asus Kat-

1 Õieti: „õnnelikud/õndsad on need, kes armastavad loomi“.

Erich Kattenbergi portree.
EKM EKLA, A-2: 713.

tenberg linnukaitsele – ühiselt ehitati ning seati Tallinnas üles lindude pesakaste ning söödamajakesi² (Päevaleht, 1925a; Vaba Maa 1925).

Kattenbergi eestvedamisel rajati 1927. aastal Tallinna Loomakaitse Seltsi juurde noortering, mille nimeks sai „Noorte ühing loomade ja kasvude kaitseks“. Nagu nimigi ütleb, ei olnud ringi eesmärgiks mitte üksnes loomade, vaid ka taimede, ilupuude, põõsaste jms kaitsmine (Kaja 1927). Õpilased, kes ringi liikmeks astusid, andsid töötuse: „Tahan kõik teha, mis seisab minu jõus, et kaitseda loomi armuta piinamise eest, ja tahan ka teisi kutsuda üles loomi kaitsma. Tahan võidelda ka asjata puude ning põõsaste ja igatseltsi kasvude ning lillede rikkumise ja hävitamise vastu“ (Vaba Maa 1930).

Tallinna Loomakaitse Seltsi noorliikmete arv kasvas aasta-aastalt, möödudes peatselt täiskasvanud liikmete arvust. Juba 1927. aasta suveks oli „Noorte ühingu“ liitunud üle 400 õpilase (Päevaleht 1927). 1930. aastal oli sinna koondunud aga juba üle 2200 noore (Vaba Maa 1930). Täiskasvanud liikmeid oli Tallinna Loomakaitse Seltsil samal ajal aga kõigest 800 (samas). 1934. aastal oletatakse, et seltsi noorteringi liikmete arv võib olla paisunud koguni 4000-ni (Uudisleht 1934).

Loomakaitse levik üle riigi ning Eesti Loomakaitse Liidu loomine

Lisaks Tallinna Loomakaitse Seltsile tegutses 1920. aastate alguses Eestis veel teinengi loomakaitseorganisatsioon, 1921. aastal rajatud Tartu Eesti Loomakaitse Ühing (Ode 1936, 39). Tartu ühing oli välja kasvanud varasemast noorte taimetoitlaste ühingu, mille rajajaks oli toonane noorsootegelane ja aktivist René Ode (samas, 40). Tartu ühing oli Tallinna omast märksa väiksem – kui Tallinna Loomakaitse Seltsi kuulus juba 1916. aastal 600 liiget, siis Tartu liikmete arv oli veel viis aastat pärast rajamist alla saja (Tartu Eesti Loomakaitse 1931, 20).

Kahest seltsist ei piisanud selleks, et loomakaitsealased ideed juurduksid ühiskonnas tervikuna. Ideoloogia laiemaks levitamiseks tuli loomakaitsealaste rajada üle

2 Võimalik, et siin oli eeskujuks ka Tartu Ülikooli ja Loodusuurijate Seltsi ornitoloogiaseksioon, mis oli Tartus Toomemäele püstitanud pesakaste juba 1922. aastal (Postimees 1922).

terve riigi. Uute seltside rajamise võttis enda peale inspektor Kattenberg. 1926. aasta sügisel avaldas ta üleskutsed kõigis olulisemates eesti-, vene- ja saksakeelsetes ajalehtedes,³ kutsudes loomakaitsest huvitatud inimesi üles asutama uusi seltsi köikidesse suurematesse keskustesse. Artiklites sõnastas ta oma visiooni sellest, kuidas loomakaitse Eestis võiks tulevikus olla korraldatud:

Soovitav igasse maakonda asutada vähemalt üks selts. Pääle Tallinna loomakaitse seltsi on veel Tartus niisugune olemas. Kuid see on liig vähe terve Eesti kohta, arvesse võttes kõiki neid piinamisi, mis minu poolt iga päev registreeritakse. Edaspidi koonduksid kõik ellukutsutud seltsid ühte liitu, millega üldine töö oleks kergendatud. (Kattenberg 1926c)

Üleskutse tagajärjel hakatigi Eestisse hoogsalt loomakaitse seltsi asutama. Esimesena vastati üleskutsele Narvas, kus loomakaitse seltsi rajati veel selsamal, 1926. aastal (Päevaleht 1926) ainult kuu aega pärast artiklite ilmumist. Järgmisel, 1927. aastal asutati loomakaitse seltsid veel ka Haapsalus, Petseris ja Jõhvis, 1928. aastal Rakveres, Valgas, Laius-Tähkverel ja Türi; 1929. aastal Võrus ja Sännas, 1930. aastal Nõmmel, Pärnus, Viljandis, Tõrvas, Tormas, Paides ja Tõllistes (Loomakaitse 1931b, 25). 1931. aastal rajati loomakaitse selts Tapale (Virumaa Teataja 1931) ning 1932. aastal Kuressaarde (Eesti Loomasõber 1939, 11) ja Järva-Jaani (Postimees 1933). 1932. aasta lõpuks oli loomakaitse seltsi üle kogu riigi kokku 22. Koos organisatsioonidega suurenes ka loomakaitsejate arv ning 1933. aastal on oletatud, et loomakaitse seltsidega seotud inimeste hulk võis ulatuda juba 10 000 inimeseni (Hommikleht 1933).

Seltsid olid ellu kutsutud Kattenbergi üleskutsel, nende vahetuteks asutajateks olid aga kohalikud aktiivsemad inimesed ja kultuuritegelased. Näiteks Valgas vedas liikumist ajalehetoimetaja, advokaat ja poliitik Jaan Kokk (1903–1942) (Kaja 1927), Nõmmel seltsitegelane ja hilisem linnapea Ludvig Ojaveski (1892–1940) (Eesti Loomasõber 1935b, 120), Viljandis loomaarst ning loomaarstiteadlane Friedrich Saar (1904–1942) (Oma Maa 1930) ning Tormas kirikuõpetaja, hilisem Tartu praost Aleksander Kuusik (1893–1946) (Kuusik 1936, 160). Loomakaitse liikumisest kujunes väärikas ja kultuurne, ühiskondlikult mõjuvõimas haritlaste liikumine, nagu kirjutab Päevaleht (1930).

Seltsid asusid kohe tegutsema. Nii nagu Tallinnas, määrati teisteski linnades ametisse loomakaitse inspektoreid, kes valvasid loomade hea kohtlemise järele ning takistasid loomapiinajate tegevust (Põhja Kodu 1928; Kaja 1929a). Koostöös kohalike omavalitsustega võeti loomade kaitseks vastu kohalikke seadusi – loomakaitse sundmää-

3 Pikemad üleskutsed ilmusid ajalehtedes Oma Maa (16. oktoober 1926); Meie Maa (19. oktoober 1926); Saaremaa (20. oktoober 1926); Võru Teataja (21. oktoober 1926); Kaja (21. oktoober 1926); Dorpater Zeitung (21. oktoober 1926); Postimees: Pärnu väljaanne (22. oktoober 1926); Наши последние известия (22. oktoober 1926); Päevaleht (26. oktoober 1926); Koit (28. oktoober 1926). Lühemaid üleskutsesid avaldati ka teistes lehtedes.

rusi (Tshertkoff 1936). Koolide juurde rajati noorteringe, loomakaitsesest kõneleti aktustel ja jumalateenistustel, korraldati piduõhtuid, aktusi ja koosolekuid, levitati kirjandust, kirjutati loomakaitsesest kohalikesse ajalehtedesse jne.

Järgmiseks sammuks oli seltside koondamine ühtsesse üleriigilisse loomakaitseliitu. Selleks kutsus Kattenberg 1928. aasta 9. septembril Tallinnasse kokku üleriigilise kongressi, kuhu saabusid selleks ajaks rajatud seltside – Tallinna, Tartu, Haapsalu, Narva, Türi ja Laius-Tähkvere saadikud (Kaja 1928; Päevaleht 1928a). Ühiselt võeti vastu otsus loomakaitseliidu rajamiseks (samas). Kattenbergi juhtimisel sai Eesti Loomakaitseliidust (ELL) organisatsioon, mis korraldas ja ühtlustas kogu Eesti loomakaitseliikumise tegevust.

Liit hakkas korraldama üleriigilisi üritusi. Esimene suurem üritus korraldati kohe peale kongressi – 4. oktoobril tähistati Eestis esimest korda üleilmset loomakaitsespäeva. Sel päeval kõneldi loomade kaitsmisest kõnekoosolekutel, koolides (Päevaleht 1928b) ja raadios (Raadioleht 1928). Üleilmne loomakaitsespäev oli kuni 1939. aastani Eesti loomakaitsjate jaoks olulisim iga-aastane suursündmus, mil loomakaitseset püüti tõsta igal moel ühiskonna tähelepanu keskmesse. Olulised olid ka kongressid – iga-aastased suvised üldkoosolekud, mis tõid kokku kõigi liitu kuulunud seltside esindajad arutama liidu siseasju ning loomakaitses üldküsimumisi. ELL hakkas välja andma ka aurahasid, kolmeklassilisi „Rohelise Risti“ teenetemärke toimekamatele loomakaitsjatele (Methusalem 1936b, 192). Rohelisest ristist valgel taustal sai liikumise sümbol, mis figureeris nii seltside lippudel, rinnamärkidel kui ka trükistel (Postimees 1924).

Esindades tuhandeid loomakaitsjaid üle riigi, oli Eesti Loomakaitseliit küllaltki silmatorkav organisatsioon. Esitati avalikke pöördumisi, nõudes näiteks loomakaitses kui eraldi õppeaine sisseviimist koolides (Vau 1939), protesteerides vananenud tapariistade kasutamise vastu tapamajades ja soovides keelustada vivisektsiooni (Kaja 1928) ning rituaaltpmist (šehita) juudi traditsioonis (Vaigu 1936). Tegeleti ka seadusandlusega – töötati välja linnukaitseseaduse eelnõu (Päevaleht 1930), loomakaitseseaduse kava (Vaigu 1936) ning hulganisti kohalikke loomakaitses sündmäärusi (Tshertkoff 1936). Anti välja kirjandust, korraldati loomakaitsesalaseid kirjatööde võistlusi noortele (Päevaleht 1930) jne.

ELL suhtles aktiivselt mitmete riikidega üle maailma – Ameerika, Bulgaaria, Poola, Austria, Saksamaa, Inglismaa, Soome, Leedu (Päevaleht 1930) ja paljude teistega. Eelkõige oldi kirjavahetuses, vahetati kirjandust ja trükiseid. Korraldati ka külaskäike välismaa loomakaitsesorganisatsioonide juurde (Loomakaitses Ajakiri 1935, 19; Vau 1936) ning osaleti rahvusvahelistel loomakaitseskongressidel. Rohkesti kajastati Eesti ajakirjanduses Erich Kattenbergi osalemist rahvusvahelistel loomakaitseskongressil Viinis, kus tema kõne äratas suurt tähelepanu (Kaja 1929b). ELL oli esindatud ka 1935. aastal rahvusvahelistel loomakaitses ja antivivisektsiooni kongressil Brüsselis (Vau 1935, 23–26).

Loomakaitseajakirjad

Järgmiseks oluliseks sammuks loomakaitselise mõtteviisi arendamisel sai Kattenbergil loomakaitseajakirja väljaandmine. Loomakaitseliikumine oli sel ajal aktiivne kõikjal Euroopas ning paljudes riikides andsid loomakaitsjad oma ilmavaate propageerimiseks välja ajakirju. Mitmed neist kandsid „Loomasõbra“ nimetust: Inglismaal ilmus alates 1894. aastast ajakiri *The Animals' Friend*, Saksamaal *Der Deutsche Tierfreund* (1932–1941), Soomes *Eläinten Ystävä* (alates 1906), Poolas *Przyjacel Zwierząt* (alates 1918) jne. Loomakaitseajakirjad olid organisatsioonide jaoks oluline platvorm – neis seletati ja põhjendati loomakaitselist maailmavaadet, anti ülevaateid seltside tegevustest jne. Eestis oli selline ajakiri seni puudunud ning selle väljaandmine oli loogiline järgmine samm liikumise edendamiseks.

1931. aasta loomakaitsepäeval anti Kattenbergi ning Eesti Loomakaitse Liidu eestvedamisel välja ajakirja Loomakaitsja esimene number. Ajakirja avaartikli „Loomakaitse ja selle tähtsus“ kirjutab Kattenberg, tõenäoliselt on ta ka mitmete teiste artiklite autor (nt ülevaade Tallinna Loomakaitse Seltsi ajaloost lk 23–24). Numbris oli ka tema tõlkeid (nt Groag 1931, 21–22), portree ning eraldi artikkel Kattenbergist endast: „Erich R. V. Kattenberg, Eesti Loomakaitse Liidu Esimees, 40-aastane“ (lk 15), kus võeti kokku tema tegevus loomakaitsjana.

Esiknumbri maht oli 30 lehekülge, seda trükiti 10 000 eksemplaris ning esialgu oli kavas ajakirja välja anda neli korda aastas (*Päevaleht* 1931), ent majanduslikel põhjustel jäi teine number, mis pidi ilmuma 1931. aasta detsembris, ilmumata. Teemaatilise ajakirja väljaandmiseni jõuti taas 1934. aastal. Seekord tuli initsiatiiv Tartust, Eesti Loomakaitse Ühingult, mis hakkas välja andma Loomakaitse Ajakirja. Põhjuseks võis olla ELLi saamatus ajakirja väljaandmisel – loomakaitsjad pidasid oma ajakirja vajalikuks, ELL ei tulnud selle väljaandmisega aga toime. Avaartiklis selgitati uue ajakirja loomise olulisust ning rõhutati, et eesmärgiks on Eesti loomakaitseliikumise ühendamine ja ühtlustamine:

„Loomakaitse Ajakiri“ tahab olla ühiseks loomakaitse organisatsioonide häälekandjaks, mis originaal-kirjutiste kõrval toob lühidaid teateid kõigist loomakaitse tegevusaladest, süvendades üksmeelt, luues sidet ja ühesuunalist orientatsiooni loomakaitse ringkondades. Suudab käesolev ajakiri nimetatud ülesandeid täita ja lugejaid sellega rahuldada, siis oleks ta väärikaks toeks loomakaitse liikumisele. (Loomakaitse Ajakiri 1934, 1)

Üksmeele süvendamise asemel põhjustas Loomakaitse Ajakirja väljaandmine hoopis konflikti Eesti Loomakaitse Liidu ning Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu vahel. Liidu esindajad suhtusid tartlaste algatusse eitavalt, selgitades, et ajakirja väljaandmise õigus peaks kuuluma neile (Michelson 1934, 2). Kui aga Loomakaitse Ajakiri ilmus sel-

Ajakirjade Loomakaitsja, Loomakaitse Ajakiri ning Eesti Loomasõber kaaned 1934., 1935. ning 1936. aastast.

lest hoolimata, vastas ELLi juhatus sellele „sõjakuulutamisega“ Tartu ühingule (Vaba Maa 1934). Lisaks hakkas liit vahetult pärast Loomakaitse Ajakirja esimese numbril ilmumist uuesti välja andma ajakirja Loomakaitsja. Juba avaartiklis kritiseeriti teravalt tartlaste ettevõtmist:

[. . .] me asume seisukohal, et praktiliselt on kõige otstarbekam ja tulemusterikkam kui ajakiri ilmub Loomakaitse Liidu organisatsiooni juures. Meil pole niipalju jõude, ainelisi ja vaimlisi, et võiksime neid killustada. Me arvame: parem loomasõpradele üks neid rahuldav häälekandja kui pooltosinat nõrku, mis ei rahulda kedagi. (Loomakaitsja 1934a, 1)

Järgmistes Loomakaitsja artiklites kritiseeriti tartlasti veelgi teravamalt. Eriti agressiivne ja solvunud oli Kattenberg, kes ründas Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu artiklites „Kas idee või jonn“ ning „Vaesed kassid, milleks teid kasutatakse!“, süüdistades Tartu ühingu liikumise lõhestamises, vaenu õhutamises, laimu ja valeteadete levitamises jne (Kattenberg 1934a, b). Tüli tõttu otsustas Loomakaitsja toimetuse muuta ajakirja nime (Loomakaitsja 1934b, 9): uueks nimeks sai Eesti Loomasõber (1935).

Aja jooksul paisus riid üha suuremaks. Lisaks ajakirjaveergudele tülitseti ka kongressidel ja kokkusaamistel. Esimene suurem sõnavahetus Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu ning Eesti Loomakaitse Liidu vahel tekkis liidu aastakongressil Nõmmel 1934. aasta juunis. Tartlased protesteerisid ELLi tegevuse vastu, leides, et liit on ajanud „kolkapoliitikat“ ning takistanud tartlaste tegevust, ning ähvardasid liidust väljaastumise (Vaba sõna 1934a). Liidule saadeti ka protestikiri (Vaba sõna 1934b). Viimaks

jõuti isegi kohtusse – Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu liige Aleksander Tshertkoff hages Kattenbergi „laimavate teadete“ esitamise pärast ajakirjas Loomakaitsja (Postimees 1935).

Kattenbergi taandumine ning Eesti Loomakaitse Liidu uued juhid

Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu ning Eesti Loomakaitse Liidu tüli viis viimaks tartlaste ajakirja sulgemiseni, aga ka Kattenbergi taandumiseni loomakaitseliikumisest. 1935. aastaks oli tüli paisunud sedavõrd suureks, et Kattenbergi juhtimisel ei olnud liidul enam võimalik edasi tegutseda.

Kattenberg võis olla ka ise selleks ajaks liidu juhtimisest väsinud. Tülitsemine ning kohtuprotsessid Tartu seltsiga, ajakirja majandamine ning Loomakaitse Liidu juhtimine võtsid tõenäoliselt palju aega ja energiat. Lisaks tabas Kattenbergi 1935. aasta kevadel isiklik tragöödia: raske haiguse tagajärjel suri tema üheksa-aastane tütar Helju-Mai (Päevaleht 1935). Ka Kattenbergi kirjutistes kajastub sel ajal väsinud ja kurblik meeleolu. 1935. aasta jaanuaris, Eesti Loomasõbra avaartiklis, vaatab ta pettunud tagasi möödunud aastale:

Tagasi vaadates avaneb meie silmadele palju häda, viletsust ja muret. Sädelevaid ja kergeid tunde on vähe. Palju tumedaid niite on kujunud saatus möödunud aastal meie elukangasse. Mure oma tumedas rõivastuses oli paljudes majades alaline külaline. Kergendusohkega saadame ära vanaaasta. Kas toob aga uus aasta paremaid, õnnelikumaid päevi? See küsimus ei ole praegu vastatav; meie süda ainult võib ja peab lootma, usku ei tohi kaotada. [. . .] Kuigi rahvaste ja üksiku isikute elus ongi vääramatuid jõudusid, mida ei saa muuta, on siiski iga inimene suurel määral oma saatuse ja õnne sepp. Me kahtlematult võitleme eeloleval aastal selle eest, et igal elusolevusel, ka loomal oleks tema õigus ja kaitse, et kellelegi ei tehtaks ülekohut. Sest oleme ju kõik ühesugused ajutised rändajad siin Jumala päikese all. (Kattenberg 1935, 3)

1935. aasta juulis, Loomakaitseliidu üleriiklikul kongressil Pärnus, teatas Kattenberg, et „raskete teenistustingimuste ja ületöötamise tõttu“ ei suuda ta enam senisele ametikohale jääda ning enam Eesti Loomakaitse Liidu esimeheks ei kandideeri (Eesti Loomasõber 1935a, 75). Tema asemele valiti Tartu ülikooli loomaarstiteadlane Elmar Vau, Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu üks eestvedajatest (samas). Valimiste järel tõsteti Kattenberg teiste saadikute poolt hurraa-hüüete saatel üles (Vaba Maa 1935).

Täielikult Kattenberg liikumisest ei eemaldunud, ta võttis ka edaspidi osa ELLI kongressidest (Postimees 1936) ning jätkas tegutsemist Tallinna Loomakaitse Seltsis juhatuse liikme ning noortejuhina (Uus Eesti 1938). Sellegipoolest märgib tema tagasiastumine Eesti Loomakaitse Liidu esimehe kohalt uue ajastu algust sõdadevahelise Eesti loomakaitseliikumises. Kattenberg oli olnud selleks ajaks Eesti loomakaitseliiku-

mise peamine eestvedaja üle kümne aasta, liitu oli ta juhtinud ligi seitse aastat. Temast oli saanud omal moel Eesti loomakaitseliikumise sümbol, ajakirjanduses oli teda nimetatud isegi „kogu Eesti loomakaitseliikumise isaks“ (Uudisleht 1934).

Pärast Kattenbergi taandumist sai liikumine endale uued juhid. Elmar Vau saamine uueks ELLi juhiks oli vajalik kompromiss Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu ning liidu leppimiseks – Vau oli varasemalt olnud Tartu ühingu abiesimees ning Loomakaitse Ajakirja vastutav toimetaja (Eesti Loomasõber 1935b, 93). Esimehena tegutses ta küll vaid ühe aasta, 1936. aasta juunis tuli tema asemele liitu juhtima jurist ja endine vabandussõjalane, Nõmme loomakaitseliidu eestvedaja ning ajakirja Eesti Loomasõber peatoimetaja Bernhard Methusalem (Vaigu 1936, 195). 1938. aastal sai liidu esimeheks Konstantin Pätsi vend, Loodushoiu ja Turismi instituudi direktor Peeter Päts (Eesti Loomasõber 1938, 10), kes juhtis organisatsiooni kuni Teise maailmasõjani. Eesti Loomakaitse Liidu tegevus Vau, Methusalemi ja Pätsi juhtimisel ning loomakaitseliikumise areng vaikiva ajastu tingimustes on eraldi teema, mis kahtlemata väärib põhjalikumat uurimist, käesoleva artikli maht sellesse teemasse süvenemist aga ei võimalda.

Liikumise lõpp

Nii nagu mitmed teisedki ühiskondlikud liikumised Eestis, lõppes loomakaitseliikumine järsult ja ootamatult, kui Eesti okupeeriti NSV Liidu poolt. Eesti Loomakaitse Liit likvideeriti 1940. aasta juunipöörde käigus koos Loodushoiu- ja Turismi Instituudiga (Hansen 2010). Seejärel lakkas ka seltside tegevus.

Mõned üksikud rühmitused üritasid uutes tingimustes võimudega kaasa minna, aga need olid pigem erandid. Nii kutsus näiteks Kuressaare Loomakaitse Ühingu juhatuse pärast 14.–15. juulil 1940 toimunud „valimisi“ liikmeid kogunema oma lipu alla, „et töölisklassi suure võidu puhul valimisil, osa võtta kõikide töötavate rahvakihtide ühisest rongkäigust“ (Meie Maa 1940). Ka Tartu Eesti Loomakaitse Ühing korraldas veel 1940. aasta augustis uues vaimus üldkoosoleku, saalis, mis oli „dekoreeritud punaste kangastega ja loosungitega „elagu kommunistlik partei“, „elagu suur juht Stalin“ jne.“ (Postimees 1940). 1940. aasta oktoobris otsustati aga ka nende tegevus lõpetada (TELÜ juhatuse koosolekute protokollid 1936–1940).

Mitmed loomakaitseliikumise senised eestvedajad langesid repressioonide ohvriks, teiste seas ka Erich Kattenberg. Kattenberg arreteeriti 1941. aasta jaanuaris ning teda ka piinati Pagari tänava keldrites (Sakala 1943a, b). Mahalaskmisest õnnestus tal siiski pääseda ning pageda Saksamaale, kus ta astus vabatahtlikuna SS-väeossa (Eesti Sõna 1942). Seejärel jõudis ta tagasi Eestisse, kus ta üritas Saksa okupatsiooni tingimustes ka Tallinna loomakaitseseltsi uuesti elule puhuda, kutsudes 1943. aasta jõulude ajal isegi kokku seltsi üldkoosoleku (Eesti Sõna 1943). Kui Punaarmee uuesti Eesti vallutas, põgenes ta aga taas Saksamaale ning sealt Ameerika Ühendriikidesse, kus

Erich Kattenberg 1941. aastal (Uurimistoimikud 1941).

abiellus ning alustas uut elu kunstnikuna (Vaba Eesti Sõna 1971). Kattenberg suri kõrges eas, 19. jaanuaril 1986. aastal Portlandis (Vaba Eesti Sõna 1986).

Kokkuvõte

Maailmasõdade vahelisel perioodil arenes ja laienes loomakaitse Eestis hoogsalt. Kui 1918. aastani tegutses siin vaid üks loomakaitseelts Tallinnas, mille ümber olid koondunud peamiselt baltisakslased, siis iseseisvusperioodi lõpuks oli seltside arv kasvanud 22-ni ning loomakaitsega seotud isikute arv vähemalt 10 000-ni. Eesti kontekstis võib sellise mastaabiga liikumist pidada küllaltki tähelepanuväärseks.

Loomakaitsjad olid sõdadevahelisel perioodil väga aktiivsed. Nende ridadesse kuulusid seltskonnategelased ja haritlased, kes äratasid oma tegevusega huvi ja tähelepanu, loomakaitsjate tegevust kajastati palju ka ajakirjanduses. Suure liikmete arvu ning aktiivse tegutsemisega mõjutasid loomakaitsjad avalikkuse suhtumist loomadesse ning loomakaitse. Lisaks tegutsesid nad aktiivselt ka selle nimel, et otseselt parandada loomade heaolu, võideldes loomapiinamise vastu, teostades inspeksioone, vajadusel sekkudes ning tehes lobitööd ja seadusandlikku tööd riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutuste juures.

Loomakaitse peamiseks eestvedajaks sõdadevahelisel perioodil oli Erich Kattenberg. Tema tegevuse tagajärjel rajati enamik Eesti loomakaitseorganisatsioone, loodi Eesti Loomakaitse Liit ning hakati välja andma loomakaitseajakirju. Siiski oli tegemist ka keerulise isiksusega, nagu näitab 1934. aastal loomakaitseajakirjade ümber puhkenud tüli. Tõsiasi, et Kattenberg kaevati tartlaste poolt kohtusse laimuse süüdistatuna, ning see, et Tartu ühingu ning Loomakaitse Liidu leppimine sai võimalikuks alles pärast

Kattenbergi taandumist liidu esimehe kohalt, näitab, et vähemalt Tartu loomakaitsjate jaoks oli Kattenberg vastuoluline isiksus.

Kattenberg taandus Eesti Loomakaitsse Liidu juhtimisest 1935. aastal. Liit sai seejärel endale uued juhid. Loomakaitseliikumine hääbus koos Eesti iseseisvuse kaotusega ning hakkas uuesti taastuma alles 20. sajandi lõpus ning 21. sajandi alguses, kui taastati ka Eesti Vabariik.

Käesolev artikkel on eelkõige sissejuhatus sõdadevahelise perioodi Eesti loomakaitsesse. Kahtlemata on tegemist teemaga, mida on võimalik tulevikus laiemalt avada. Artiklis on tuginetud peamiselt perioodikale, loomakaitsesega seotud arhiiviallikaid on vaadeldud minimaalselt. Põhjalikumalt tuleks kindlasti vaadelda lisaks Erich Kattenbergile ka teisi Eesti Loomakaitsse Liidu esimehi (Elmar Vau, Bernhard Methusalem, Peeter Päts), seltside lihtliikmeid, nende tegevust loomakaitsjatena, enesekuvandit, sugu, rahvuslikku kuuluvust, positsiooni ühiskonnas jne. Põhjalikumalt tuleks uurida ka seda, kas ja kuidas neil õnnestus loomade elu realselt parandada ning seda, kuidas nad tegid koostööd riiklike asutustega ning mõjutasid seadusandlust. Loomakaitses ajaloo uurimine annab võimaluse käsitleda Eesti ajalugu ka posthumanistlikust positsioonist lähtudes, vaadeldes loomade heaolu ning inimeste ja loomade omavaheliste suhete arengut ja kujunemist.

Allikad

Arusoo, Jaago-Mait. 2020. „Lihatööstuse ja veterinaaria arengud Eestis (1873–1940).“ Baka-laureusetöö. Juhendanud Ulrike Plath. Tallinna Ülikool, Humanitaarteaduste instituut, ajaloo osakond.

Bonhomme, Brian. 2010. „Russian Compassion. The Russian Society for the Protection of Animals – Founding and Contexts, 1865–75.“ – *Canadian Journal of History* 45 (2): 259–297. <https://doi.org/10.3138/cjh.45.2.259>.

Eesti Loomasõber 1935a. „Asemikekogu 7. kongress.“ 1935, 4 (8): 75.

———. 1935b. „Dr. Elmar Vau.“ 1935, 5 (9): 93.

———. 1935c. „Nõmme loomakaitseselts.“ 1935, 6 (10): 120.

———. 1937. „Loomakaitses Narvas. Tänapäeva Narva Loomakaitseselts 10 aastane.“ 1937, 1 (17): 254.

———. 1938. „Loomakaitses kongress Tallinnas.“ 1938, 2 (22): 10.

———. 1939. „Loomakaitses tegevusest.“ 1939, 3–5 (23–26): 11.

Eesti Postimees ehk Näddalaleht: ma- ja linnarahvale. 1869. „Tallinna lojuste kaitsmise selts.“ 26. november 1869.

Eesti Sõna. 1943. „1420 ühingut sai tegutsemisloa.“ 11. detsember.

Esna, Olaf. 2008. „Kui Pärnus Tegutsesid loomakaitsjad.“ – *Pärnu Postimees*, 16. jaanuar.

Groag, prof. dr. 1931. „Ketikoerte viletsus.“ – *Loomakaitsja* 1: 21–22.

Hackmann, Jörg. 2012. *Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa: regionale Spezifik und europäische Zusammenhänge = Associational Culture and Civil Society in North Eastern Europe: Regional Features and the European Context*. Köln: Böhlau.

Hansen, Vootele. 2010. „Looduskaitseasutused vanemal Eesti ajal.“ – *Eesti Loodus* 4: 16–19.

Hindrey, Karl August. 1920. *Loomade Mäss*. Tartu: Odamees.

Hommik. 1914. „Päevauudised.“ 6. mai.

Hommikleht. 1933. „Laululindude kaitseseadus.“ 17. november.

Ird, Ken. 2013. „Sodoomiajuhtumid varauusaegses Eestis Pärnu maakohtu materjalide põhjal.“ Magistritöö. Juhendanud Mati Laur. Tartu Ülikool, Filosoofiateaduskond, ajaloo ja arheoloogia instituut.

Jaska, Helena. 2020. „Šehita Eestis usuvabaduse ja loomaõiguste kontekstis.“ Bakalaureusetöö. Juhendanud Anu Põldsam. Tartu Ülikool, Usuteaduskond.

Kaaristo, Maarja. 2006. „Vägivald loomade vastu: inimene ja koduloom Lõuna-Eesti külas 19. sajandi teisel poolel vallakohtute materjalide näitel.“ – *Mäetagused* 31: 49–62.

Kaja. 1924. „Loomakaitse selts algab energilisemat tegevust.“ 22. august.

———. 1925. „Tormiline loomakaitse seltsi koosolek.“ 5. detsember.

———. 1926. „Ehitatagu kuldnokkadele majakesi.“ 7. mai.

———. 1927. „Loomakaitse arenemine.“ 13. märts.

———. 1928. „Eesti loomakaitse liit asutatud.“ 13. september.

———. 1929a. „Rakvere loomakaitse seltsi tegevus.“ 30. aprill.

———. 1929b. „Loomakaitse rahvusvaheline kongress Viinis.“ 25. mai.

Kattemaa, Erik. 1939. „Loomakaitseühingute eesmärgid ja otstarve.“ – *Loodushoid ja Turism* 6: 344–346.

Kattenberg, Erich. 1926a. „Hobustega ükskõikselt ümberkäimisest.“ – *Päevaleht*. 9. märts.

———. 1926b. „Loomakaitse ühingute ellukutsumisest.“ – *Saaremaa*. 20. oktoober.

———. 1926c. „Loomakaitse ühingute ellukutsumisest.“ – *Meie Maa*. 19. oktoober.

———. 1931. „Loomakaitse ja selle tähtsus.“ – *Loomakaitsja* 1: 1–3.

———. 1934a. „Kas idee või jonn?“ – *Loomakaitsja* 3: 4–7.

———. 1934b. „Vaesed kassid, milleks teid kasutatakse!“ – *Loomakaitsja* 4: 7–8.

———. 1935. „Head õnne uueks aastaks!“ – *Eesti Loomasõber* 1 (5): 3.

Kuusik, Aleksander. 1936. „Loomakaitse Tormas.“ – *Eesti Loomasõber* 2 (12): 160.

Loomakaitse Ajakiri. 1934. „Saatesõnaks.“ 1934, 1 (1): 1.

———. 1935. „Jooni Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu tegevusest 1934. a.“ 1935, 2 (4): 19.

Loomakaitsja. 1931a. „Tallinna Loomakaitse Selts.“ 1931 (1): 23–24.

———. 1931b. „Loomakaitse ühingud Eestis asuvad.“ 1931 (1) 25.

———. 1934a. „Saateks.“ 1934 (2): 1.

———. 1934b. „Loomakaitsjale“ uus nimi.“ 1934 (4): 9.

Meie Maa. 1940. „Kuressaare Loomakaitse Ühingu liikmeile“. 17. juuli.

Methusalem, Bernhard. 1936a. „Tänapäeva loomakaitse ülesanded.“ – *Eesti Loomasõber* 5 (15): 207–214.

———. 1936b. „Roheline Rist viie aastane.“ – *Eesti Loomasõber* 4 (14): 191–192.

Michelson, J. 1934. „Oma ajakirja puhul.“ – *Loomakaitse Ajakiri* 1 (1): 1–2.

Mohnhaupt, Jan. 2020. *Tiere im Nationalsozialismus*. München: Hanser Verlag.

Nõmme Sõna. 1934. „Eesti Loomakaitse Liidu Kongress.“ 23. juuni 1934.

Ode, René. 1936. „Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu asutamispäevilt.“ – *Loomakaitse Ajakiri* 6: 39–45.

Ohvitseride teenistustoimikud. 1912–1931. „Sõjavägede Staabi kantselei. Ohvitseride teenistustoimikud. Kattema (Kattenberg), Eerik (Erich) Martina p.“ Rahvusarhiiv Tallinnas. RA, ERA.495.71701.

Oma Maa. 1930. „Loomakaitse seltsi asjad nihkuvad.“ 23. oktoober.

Optantide toimikud. „Moskva Kontroll-Opteerimise Komisjon. Optantide isiklikud toimikud. Kattenberg, Erich-Raimond-Voldemar Martini p.“ Rahvusarhiiv Tallinnas, ERA.36.2.5487.

Ots, Loone. 2006. „Loomakaitse ja inimeste suhtumine loomadesse 1930. aastate Eestis.“ – *Mäetagused*, nr 31, 63–85

Paramonov, Riho. 2019. *Eesti ühiskonna moderniseerumine avaliku privaattrasporti (voorimees ja takso) näitel, 1900–1940*. Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid = Tallinn University. Dissertations on humanities 50. Tallinn: Tallinna Ülikool.

Plach, Eva. 2012. „The Animal Welfare Movement in Interwar Poland: An Introductory Sketch.“ – *The Polish Review* 2: 21–43.

Plath, Ulrike. 2023. „Animal Abolitionism and Early Environmentalism in Late Nineteenth Century Riga.“ – *Baltic Human-Animal Histories: Relations, Trading, and Representations from an Entangled Perspective*, toimetanud Linda Kaljundi, Anu Mänd, Ulrike Plath ja Kadri Tüür. New York: Peter Lang. Ilmumas.

Plath, Ulrike ja Kaarel Vanamölder. 2018. „Loomad suurlinnas: loomakaitse ja loomaõiguslus 19. sajandi Liivimaal.“ – *Horisont* 52 (2): 32–37.

Posluszna, Elzbieta. 2015. *Environmental and Animal Rights Extremism, Terrorism and National Security*. Elsevier Science & Technology.

Postimees. 1921. „Tallinna loomakliinik kinni pandud.“ 15. märts.

———. 1924. „Loomakaitse ühingu tundemärk – roheline rist.“ 18. august.

———. 1933. „Järvamaalt.“ 31. märts.

———. 1935. „Loomakaitse tegelased oma tüliga kohtus.“ 30. märts.

———. 1936. „Koostati loomakaitse seaduse eelnõu.“ 7. juuli.

———. 1940. „Loomakaitse tegelaste koosolek.“ 5. august.

Prooses, Mariann. 2017. „Loomakaitsjate probleemid eelmise sajandi esimestel kümnenditel.“ – *Vegan* 3: 92–95.

Põhja Kodu. 1928. „Tööle kassiküttimise vastu.“ 19. aprill.

Päevaleht. 1913. „Seltsielu.“ 17. september.

———. 1916. „Loomakaitse seltsi palve hoburaudtee hobuste kaitseks.“ 27. mai.

———. 1924. „Tallinna loomakaitse selts ja Saksa keel.“ 16. august.

———. 1925a. „Linnusöötmise majakesed Kadriorgu.“ 11. veebruar.

———. 1925b. „Loomakaitse seltsi inspektori tegevusest.“ 20. juuni.

———. 1926. „Loomakaitse seltsi asutamine Narvas.“ 28. november.

———. 1927. „400 kooliõpilast loomade ja kasvude kaitseks.“ 10. juuni.

———. 1928a. „Esimene Eesti üleriiklik loomakaitsepäev.“ 13. september.

———. 1928b. „Seltskond loomakaitset toetama.“ 2. oktoober.

———. 1929. „Loomakaitse seltsi juubel.“ 24. september.

———. 1930. „Loomakaitse mõtte võidukäik Eestis.“ 24. veebruar.

———. 1931. „Eesti loomakaitse liidu juhatus.“ 5. august.

———. 1935. „Raske haiguse järele suikus rahuliselt...“ 14. märts.

Raadioleht. 1928. „Euroopa ringhäälingute saatekava.“ 30. september.

Revaler Bote: Einzige grosse deutsch-baltische Zeitung in den Grenzen der Estnischen Republik. 1925. „Revaler Chronik.“ 4. juuli.

Revalsche Zeitung. 1869. „Inland.“ 19. november.

Rosenberg, Tiit. 2016. „Eesti seltsiliikumisest ja selle ajaloo uurimisseisust.“ – *ÕES aastaraamat = Annales Litterarum Societatis Esthonicae 2015*, 120–149. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.

Sakala. 1929. „60 aastat loomakaitse tööd.“ 17. juuli.

———. 1943a. „Vahialusena NKVD vanglas.“ 13. september.

———. 1943b. „Vahialusena NKVD vanglas.“ 17. september.

Sax, Boria. 2013. *Animals in the Third Reich*. Yogh & Thorn Books.

Tallinna Teataja. 1912. „Kohalikud teated.“ 8. mai.

———. 1920. „Tallinna Loomakaitse seltsist.“ 19. jaanuar.

Taperson, Kadri. 2016. *Loomade Poolt*. Võrguväljaanne. [Harju]: Loomade eeskoste organisatsioon Loomus. https://loomus.ee/loomade_poolt.

Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu 10-aastase tegevuse aruanne: 1921–1931. 1931. Tartu: Tartu Eesti Loomakaitse Ühing.

TELÜ juhatusel koosolekute protokollid. 1936–1940. „Tartu Eesti Loomakaitse Ühing. Juhatusel koosolekute protokollid.“ Rahvusarhiiv Tallinnas. RA, ERA.3236.1.7.

TELÜ kirjad. 1937–1938. „Tartu Eesti Loomakaitse Ühing. Peakoooleku protokoll, aastaaruanne, eelarve. Tartu Eesti Loomakaitse Ühingu Mustvee osakonna liikmete nimekirj. Kirjavahetus loomakaitse korraldamise küsimuses. Abistamiskomitee aruanne.“ Rahvusarhiiv Tallinnas. RA, ERA.3236.1.19.

TELÜ peakoosoleku protokoll. 1930. „Tartu Eesti Loomakaitse Ühing. Peakoosolekute protokollid 1929–1940.“ Rahvusarhiiv Tallinnas. RA, ERA.3236.1.8.

Tshertkoff, Aleksander. 1936. „Loomakaitse liikumisest Eestis.“ – *Loomakaitse Ajakiri* 6: 46–52.

Uudisleht. 1934. „25 a. võitlust julmusega.“ 10. märts.

———. 1939. „30 aastat loomakaitsetegelaseks.“ 14. aprill.

Uurimistoimikud. 1941. „ENSV Riiklik Julgeoleku Komitee. Uurimistoimikud. KATTEMAA Erik Martin (1891).“ Rahvusarhiiv Tartus. RA, ERAF.130SM.1.1632-2.

Uus Eesti. 1938. „Tallinna Loomakaitse Seltsil uus juhatus.“ 14. mai.

Uusleht. 1916. „Tallinnast. Koosolek.“ 15. juuli.

Vaba Eesti Sõna. 1971. „Erik Kattemaa 80.“ 11. november.

Vaba Maa. 1925. „Linnusöötmise majakesed.“ 22. veebruar.

———. 1930. „Tallinna loomakaitsele on rakendatud ligi 800 vana ja üle 2200 noore.“ 10. aprill.

———. 1934. „Mõra eesti loomakaitse liidus.“ 24. juuli.

———. 1935. „Loomakaitse kongress Pärnus.“ 29. juuli.

Vaba sõna: rahvuslik informatsioonileht ilma erakondliku kuuluvuseta. 1934a. „Loomakaitse liidu kongress Nõmmel.“ 18. juuni.

———. 1934b. „T. E. Loomakaitse Ühingu protest Eesti Loomakaitse Liidule.“ 24. juuli.

Vaigu, A. 1936. „Üleriikiline loomakaitse kongress Tartus.“ – *Eesti Loomasõber* 4 (14): 195–196.

Vau, Elmar. 1935. „Loomakaitse seltside asutamisest Lõuna-Eestis möödunud sajandi II poolel.“ – *Loomakaitse Ajakiri* 4: 5–7.

———. 1936. „Külaskäik Leipzigi loomakaitse seltsi.“ – *Eesti Loomasõber* 5 (15): 215–217.

———. 1939. „Andmeid loomakaitse seltside tekkimisloo kohta Eestis.“ – *Loodushoid ja Turism* 6: 331–333.

———. 1939. „Loomakaitse iseseisvaks õppeaineks.“ – *Loodushoid ja Turism* 1: 8–11.

Virumaa Teataja. 1931. „Tapale asutati loomakaitse selts.“ 14. mai.

Karl Hein – Tallinna Ülikooli doktorant; doktoritöö teemaks Eesti loomakaitseliikumine maailmasõdade vahelisel perioodil. Õppinud Tartu Ülikoolis ajalugu ja usuteadust.
E-mail: karlheini[at]tlu.ee

Animal Protection Movement in Interwar Estonia: Erich Kattenberg and His Activities

Karl Hein

Keywords: 1918–1940, history of animal protection, associations, animals, animal welfare.

The article gives an overview of the Estonian animal protection movement during the interwar period (1918–1940). The interbellum era was an especially active period for the Estonian animal protection movement, yet very little has been written about it. Hence, the main purpose of the article is to acknowledge the existence of the movement in general. The main sources used are newspaper articles from the interwar period; additional sources include the animal welfare magazines published in the 1930s.

The first animal welfare organisation in the Baltics was the Riga Society against Cruelty to Animals, founded in 1861, while in Estonia the first society of this kind was the Tallinn Animal Protection Association, created in 1869. When Estonia gained independence in 1918, the Tallinn Animal Protection Association was the only animal welfare organisation in the country. It had approximately 600 members, most of whom were Baltic Germans.

A significant turn in the Estonian animal protection movement came in 1924, when Erich Kattenberg started working for the Tallinn Association as an animal protection inspector. Kattenberg was a dedicated animal welfare enthusiast who carried out inspections, organised events, wrote articles and gave speeches about the topic, and collaborated with schools, churches and governmental organisations. In particular, he focused on youth work. In 1927 he created a youth group at the Tallinn Animal Protection Association, which had more than 4000 members by 1934.

In the autumn of 1926, Kattenberg wrote articles to the Estonian newspapers, inviting all friends of the animals to spread the animal protection movement across the country. As a result of his call, several new animal protection groups were created and by 1932 there were 22 animal protection associations in Estonia. Also the number of activists in Estonia started rising so that by 1933 there were approximately 10,000 people connected with the Estonian animal protection organisations.

Under the leadership of Kattenberg, the Estonian animal protection organisations founded the Estonian Union of Animal Protection in 1928. It united all animal protection groups in Estonia and became the central and most important organisation of animal protection in Estonia. In the 1930s the activists started publishing journals of animal protection: the first among these was *Loomakaitaja* ('The protector of animals'), published by Erich Kattenberg and the Estonian Union of Animal Protection. It first appeared in 1931, and, after a hiatus, resumed publication in 1934. In 1935 the journal changed its name to *Eesti Loomasõber* ('The Estonian friend of animals') and was published under that name until 1939. The second journal, published by the members of the Tartu Estonian Animal Protection Association in 1934–1936, was called *Loomakaitse Ajakiri* ('The magazine of animal protection'). Since *Eesti Loomasõber* and *Loomakaitse Ajakiri* were published at the same time, there was a strong rivalry between the two, which turned into a conflict between the Estonian Union of Animal Protection and the Tartu Estonian Animal Protection Association. As a result of the conflict, Erich Kattenberg decided to resign from the board of the Union in 1935.

After Kattenberg's resignation, the Estonian Union of Animal Protection's new chairs, who also became the spokespersons of the Estonian animal welfare movement in general, included Elmar Vau (1935–1936), Bernhard Methusalem (1936–1938) and Peeter Päts (1938–1940).

The animal protection movement in Estonia ended in 1940, when Estonia was occupied by the Soviet Union, and recovered only in the 20th and early 21st century, when Estonia had restored its independence.

Karl Hein has studied history and religion at the University of Tartu and is currently PhD candidate at Tallinn University; his doctoral research is concerned with animal protection movement in interwar Estonia.

E-mail: karlhein[at]tlu.ee